

7. О трудовых коллективах и повышении их роли в управлении предприятиями, учреждениями, организациями: Закон СССР от 17 июня 1983 г. // Ведомости Верховного Совета СССР. — 1983. — № 25. — Ст. 382.

8. Орловський Я. О. Зміст трудових правовідносин в сучасних умовах: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук, спец: 12.00.05 / О. Я. Орловський // Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2001. — 20 с.

9. Трудовой кодекс України: проект Закону України від 4 грудня 2007 року. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>.

10. Трудове право. Акад. курс: Підруч. / А. Ю. Бабаскін, Ю. В. Баранюк, С. В. Дріжчана та ін.; За заг. ред. Н. М. Хуторян. — К.: Вид-во А.С.К., 2004. — 608 с.

11. Трудовое право России: Учебн. / Отв. ред. Р. З. Лившиц, Ю. П. Орловский. — М., 2004. — 385 с.

Гуманізм конституційних культурних прав і свобод людини й громадянина

Микола МАЦЬКЕВИЧ,
кандидат юридичних наук, доцент,
докторант кафедри
конституційного
та міжнародного права
Національної академії внутрішніх
справ

Системотворчою ідеєю формування сучасної правової системи України є утвердження, забезпечення та захист прав і свобод людини й громадянина. З огляду на це визнання Конституцією України людини, її життя і здоров'я, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю зумовлює особливий статус прав і свобод людини та громадянина, що покликані визначати сутність діяльності держави. Остання за цих вихідних умов набуває відповідальності перед людиною, обов'язку щодо утвердження та забезпечення її прав і свобод, ознак правової, демократичної, соціальної держави.

Права та свободи людини й громадянина є центральною ідеєю, що формує нові демократичні стандарти в суспільстві. При цьому характер взаємодії держави та особи є важливим показником стану суспільства в цілому й перспектив його розвитку. Неможливо зрозуміти сучасне суспільство чи людину без вивчення багатоманітних відносин людини та держави [9, с. 45].

Зважаючи на це, особливий науковий інтерес становить питання дослідження гуманістичного змісту конституційних прав і свобод людини й громадянина в Україні, зокрема такого їх різновиду, як культурні, що і є метою статті. Для її досягнення планується розв'язати такі завдання: по-перше,

проаналізувати сутність і значення гуманізму в сучасній юридичній науці; по-друге, розглянути напрями втілення гуманізму в праві; по-третє, з'ясувати гуманістичний характер конституційних культурних прав і свобод.

Так, у сучасній філософській літературі під гуманізмом (від лат. *humanus* — людяний) розуміють систему світоглядних орієнтирів, центром яких є людина, її особистість, високе призначення та право на вільну самореалізацію. Гуманізм визначає вивільнення можливостей людини, її благо критерієм оцінки соціальних інститутів, а людяність — нормою стосунків між індивідами, етнічними й соціальними групами, державами [11,

с. 134]. За своєю сутністю гуманізм – це світогляд, у центрі якого – ідея людини як найвищої цінності, ідеологія, що орієнтується насамперед на позитив людини при визнанні її негативу, який потребує контролю й обмежень. У найбільш узагальненому вигляді гуманізм – це філософський, етичний і природно-правовий принцип, що надає людині статусу абсолютної цінності.

Водночас гуманізм як шляхетна ідея не міг не знайти свого втілення в праві. Він є однією з найсуттєвіших, органічно властивих праву якостей, з якою пов'язаний так званий другий вимір права як духовного явища. Право ніби переводить гуманістичні ідеали й принципи з соціально-етичної площини в юридичну, внаслідок чого гуманність набуває статусу правового поняття. З цих причин сучасне право іноді афористично визначають як обіцянку людяності, надану однією частиною людей іншій і гарантовану законом.

При цьому вищі гуманітарні засади, зумовлені сутністю суспільства та прагненням людини до високого, гідного становища, реалізуються передусім у цінностях природного права. Однак гуманізм поряд зі свободою, справедливістю та рівністю, без сумніву, є також однією з основних засад позитивного права. Це обов'язково необхідно враховувати під час створення, реалізації, застосування й тлумачення юридичних норм [8, с. 34 – 35].

Згідно з М. Костицьким, гуманізм стверджує цінність людської особистості, людського існування, гідність, права, свободи кожної людини [4, с. 13]. У свою чергу, А. Колодій відносить принцип гуманізму до загальносоціальних принципів права, що акумулюють у собі витоки духовного життя суспільства, а принцип гуманізму права – до власних принципів права (суб'єктивного). Як наголошує автор, останні прямо опосередковують і включають до своєї органіки певну частку змісту загальносоціальних принципів, що мають вирішальне значення для правової системи [3, с. 38].

На думку В. Васецького, принцип гуманізму – це конституційний принцип, що знайшов вираження в Конституції України. Закріплений цей принцип на міжнародному рівні, зокрема в Декларації прав людини та Європейській конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та інших міжнародно-правових актах. Принцип гуманізму задекларований не тільки на рівні Конституції України. Він пронизує всю правову систему України та правову систему будь-якої цивілізованої держави світу [9, с. 169].

В інших дослідженнях провідних науковців наголошується, що однією з визначальних рис Конституції України є її гуманістична спрямованість. Виявляється це, зокрема, в тому, що, по-перше, найбільшу частину статей Основного Закону (майже третину) присвячено саме правам і свободам людини й громадянина; по-друге, він закріплює низку таких прав і свобод, яких не було в жодному з попередніх українських конституційних актів; і нарешті, по-третє, конституційні положення з цих питань змістово (а часто й текстуально) збігаються з положеннями, зафіксованими у фундаментальних міжнародно-правових актах з цієї проблеми – Загальній декларації прав людини, міжнародних пактах, Конвенції про захист прав і основоположних свобод людини та інших [10, с. 92].

При цьому А. Колодій та А. Олійник слушно зазначають, що держава з усіма її владними органами повинна стати головним гарантом забез-

печення конституційних прав, свобод та обов'язків. Водночас вона сама повинна реформуватися, виходячи з того, що побудову правової держави потрібно розпочинати із забезпечення цих прав, свобод та обов'язків, бо останні є складовою загальносоціального принципу гуманізму. Гуманізм – це принцип, згідно з яким вищою цінністю є самоцінність кожної людини в сукупності з її невід'ємними правами. Його складовими є доброта, милосердя, співчуття, співпереживання, увага до людини, прагнення допомогти їй зайняти гідне місце в житті, позбавитися всього негативного [2, с. 208].

Відповідно до інших міркувань, тенденція посилення в сучасному праві гуманістичної складової пов'язується з визнанням особливого значення ідеї гідності людини, що легітимізує такі стандарти, як свобода, рівність, справедливість, основоположні права людини, й визначає їхній зміст. Вона ґрунтується на поширеному в моральній філософії твердженні, що самого лише принципу справедливості вже недостатньо для існування людської громади. Дуже важливо, щоб поважався такий тип суспільних відносин, який підносить індивідів через виокремлення їх особливостей, який робить їх важливими для інших, такими, на яких зважають у групі, які є вартими уваги [8, с. 35].

Гідність людини розглядається як провідний гуманістичний концепт, як «архімедова точка опори» сучасного західного права й сучасної конституційної держави. Це чітко зазначено в Загальній декларації прав людини 1948 року. Ця ідея, що ґрунтується на кантівському вченні про моральну автономію особи, є й серед загальних засад Конституції України, адже згідно зі ст. 3 людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Саме ця конституційна норма права слушно розглядається як юридичний фундамент гуманістичного спрямування розвитку суспільного та державного життя в Україні [1, с. 2].

Досвід переконує, що оптимальною формою втілення й захисту гідності особистості, її індивідуальності та неповторності є інститут невід'ємних і невідчужуваних прав людини. Саме за його першочерговою допомогою право реалізує принцип гідності людини, перетворюючи громадян із об'єктів впливу на активно діючих суб'єктів. Не випадковим є те, що багато конституцій розпочинаються текстами, що містять юридичні норми про права людини. У них нібито стверджується, що держава бере свій початок у людині та знаходить виправдання своєму існуванню тією мірою, якою вона задовольняє існуючі потреби людей [8, с. 36].

На наше переконання, гуманізм як людино-сутнісний світогляд і загальносоціальний або основоположний принцип права знаходить вираження в конституційних правах і свободах людини й громадянина, насамперед у такому їх різновиді, як культурні. Це зумовлено тим, що в загальному розумінні ці конституційні права та свободи за своєю суттю є мірою духовності особи, яку гарантує їй держава з урахуванням умов життя й діяльності особи та суспільства. За змістом культурні (духовні) права та свободи людини і громадянина – це суб'єктивні права особи в культурній (духовній, ідеологічній) сфері. Вони являють собою межі можливого, дозволеного для особи, модель або стандарт її поведінки чи діяльності в цій сфері [7, с. 36].

Так, В. Погорілко та В. Федоренко вважають, що культурні (духовні) права та свободи людини й

громадянина – це міра можливої поведінки або діяльності особи щодо задоволення своїх законних потреб у сфері освіти, літературної, художньої, наукової та технічної діяльності. Причому реалізація культурних прав, підкреслюють правознавці, сприяє духовному розвитку особи та формуванню національної ідеології як суспільного феномену [6, с. 232].

Водночас у сучасній літературі стверджується, що культурні права – це можливості збереження та розвитку національної самобутності людини, її духовного збагачення. Серед них – право на освіту; свободу літературної, художньої, наукової й технічної творчості; право на результати інтелектуальної діяльності; право на свободу думки та слова; право на інформацію; право на свободу світогляду та віросповідань. Саме ця група конституційних прав безпосередньо впливає на рівень духовного розвитку особи та забезпечує необхідні умови для створення й використання духовних надбань людства. Як уже зазначалося, за своєю суттю культурні права є мірою духовності, яку держава гарантує особі з урахуванням умов життя й діяльності громадян і суспільства [9, с. 57].

Особливий інтерес у контексті цієї проблематики становить позиція С. Лисенкова про те, що конституційні культурні права та свободи – це встановлені нормами Конституції міри можливої поведінки суб'єктів, які мають на меті досягти певного соціального блага у сфері культурних відносин і передбачають можливості поводити себе певним чином, вимагати певної поведінки від інших суб'єктів і звертатися по захист цих повноважень до компетентних державних органів та їхніх посадових осіб. На переконання вченого, до групи конституційних культурних прав і свобод можна віднести: 1) право на освіту (ч. 1 ст. 53 Конституції України); 2) право на доступну й безоплатну дошкільну, повну загальну середню, професійно-технічну, вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах (ч. 3 ст. 53 Конституції України); 3) право учнів і студентів на одержання державних стипендій та пілг (ч. 3 ст. 53 Конституції України); 4) право безоплатно здобувати вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі (ч. 4 ст. 53 Конституції України); 5) право громадян, які належать до національних меншин, відповідно до закону на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних закладах або через національні культурні товариства (ч. 5 ст. 53 Конституції України); 6) свобода літературної, художньої і технічної творчості (ч. 1 ст. 54 Конституції України); 7) право кожного громадянина України на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ч. 2 ст. 54 Конституції України); 8) право володіти, користуватися й розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності (ч. 1 ст. 41 Конституції України) [5, с. 82 – 83].

На наш погляд, немає жодного сумніву в тому, що всі перелічені вище конституційні культурні права та свободи людини й громадянина є гуманістичними за своїм ідейним підґрунтям і можуть розглядатися як важливі гуманістичні постулати. Тому не випадково сприяння утвердженню гуманістичних ідей, високих моральних засад у суспільному житті є однією з основних засад державної політики у сфері культури (ст. 3 Закону України «Про культуру»).

На принципі гуманізму ґрунтується освіта в Україні (ст. 6 Закону України «Про освіту» від 23 травня 1991 р.), зокрема дошкільна освіта (ст. 6 Закону України «Про дошкільну освіту»), загальна середня освіта (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про загальну середню освіту»).

У цілому конституційні культурні права та свободи людини й громадянина формують «гуманістично насичений» образ людини: первинної, не похідної від суспільства істоти, визначальними якостями якої є розум (здоровий глузд) і свобода; особистості, наділеної відчуттям власної гідності та можливості вільного духовного (інтелектуального) розвитку, проте одночасно залежної від багатоманітності міжособистісних культурних відносин.

На підставі зазначеного можна дійти таких висновків: у сучасній юридичній доктрині гуманізм інтерпретується як людиноцентристський світогляд і принцип права (загальносоціального або основоположного), відображаючи ставлення до людини як найвищої соціальної цінності, повагу до гідності кожної особи, її права на життя, вільний розвиток, реалізацію своїх здібностей і намагання досягти щастя. Гуманізм пропагує утвердження всіх загально визнаних прав особи, визнає благо особи як найвищий критерій оцінки будь-якої суспільної діяльності.

У вітчизняному праві збільшується значення такого принципу, як гуманізм. У своїх найкращих зразках право ніби концентрується навколо людини, її цінностей та інтересів, забезпечує їхній захист, створює умови для реалізації потенціалу людини, хоча й не гарантує результат цієї реалізації без її власних зусиль. Загалом гуманізація – одна з основних сучасних тенденцій розвитку всієї системи конституційних прав і свобод людини й громадянина. Ця тенденція пов'язується з визнанням особливого значення ідеї гідності людини, яка легітимуює й визначає юридичний зміст таких стандартів, як свобода, рівність і справедливість, конституційні права людини.

Гуманізм знаходить безпосереднє втілення в конституційних культурних правах і свободах людини й громадянина. Це проявляється в тому, що саме цей вид конституційних прав і свобод стосується реалізації людини й громадянина в культурній і духовній сферах. Розвиток духовності та культури особи та народу загалом значною мірою залежить саме від можливостей, які надає їй держава, розвивати, задовольняти та втілювати в життя свої культурні та духовні потреби. При цьому кожний різновид конституційних культурних прав і свобод людини й громадянина є гуманістичним за своїм ідейним підґрунтям. Усе це дає підстави вважати гуманізм невід'ємною якісною ознакою конституційних культурних прав і свобод людини й громадянина.

Джерела

1. *Калінічева Г.* Європейський цивілізаційний вимір розбудови громадянського суспільства в Україні // Віче. – 2010. – № 22. – С. 2–4.

2. *Колодій А. М.* Права, свободи та обов'язки людини і громадянина в Україні: Підруч. / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – К.: Правова єдність, 2008. – 350 с.

3. *Колодій А. М.* Принципи права України. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – 208 с.

4. Костицький М. В. Гуманізм права як прояв вищих (космічних) законів у суспільстві // Принципи гуманізму та верховенства права як умова розвитку демократичної, соціальної, правової держави (пам'яті професора В. В. Копейчикова): Матеріали міжвуз. наук.-теорет. конф. — К.: Київ. нац. ун-т внутр. справ, 2009. — С. 13 — 15.

5. Лисенков С. Л. Визначення переліку конституційних культурних прав та свобод людини і громадянина в Україні // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. — 2006. — № 1. — С. 74 — 83.

6. Погорілко В. Ф. Конституційне право України: Підруч. / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. — 3-вид., перероб. і доопр.; передм. проф. В. В. Коваленка. — К.: КНТ; Вид-во «Ліра-К», 2011. — 532 с.

7. Погорілко В. Ф. Права та свободи людини і громадянина в Україні / В. Ф. Погорілко, В. В. Голоченко, М. І. Сірий. — К.: Ін Юре, 1997. — 52 с.

8. Погребняк С. Втілення принципу гуманізму в праві // Вісник Академії правових наук України. — 2007. — № 1. — С. 33 — 42.

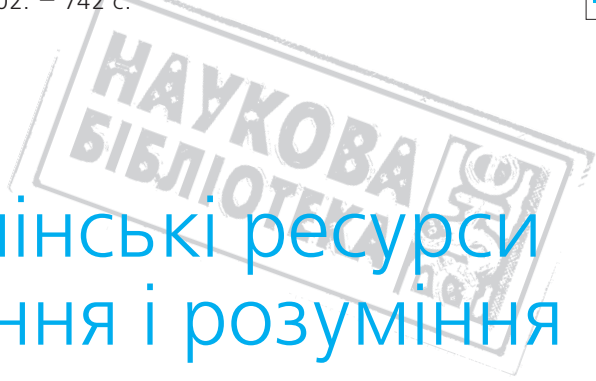
9. Проблеми реалізації прав і свобод людини та громадянина в Україні / [О. В. Зайчук, В. С. Журавський, Н. М. Оніщенко та ін.]; за ред. Н. М. Оніщенко, О. В. Зайчук. — К.: Юридична думка, 2007. — 424 с.

10. Рабінович П. М. Права людини і громадянина: Навч. посіб. / П. М. Рабінович, М. І. Хавронюк. — К.: Атіка, 2004. — 464 с.

11. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редакції). — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

Інформаційні державно-управлінські ресурси України: визначення і розуміння

Олександр СОСНІН,
професор кафедри управління
суспільним розвитком
Національної академії державного
управління
при Президентові України,
доктор політичних наук, професор

Олександр ТВЕРДОХЛІБ,
головний спеціаліст
управління підготовки наукових
та науково-педагогічних кадрів
Національної академії
державного управління
при Президентові України

Через велику кількість різних і суперечливих визначень поняття «інформаційно-управлінські ресурси» перед наукою «державне управління» постає завдання класифікувати їх відповідно до завдань, які вони мають виконувати в організації управління.

Бурхливий розвиток інформаційної сфери та експансія теоретико-інформаційних уявлень про її вплив на життя суспільства призвели до того, що інформаційні державно-управлінські ресурси наразі стали критично важливими для організації ефективної життєдіяльності людського суспільства. Взагалі, ресурси, до яких належать реальні й потенційні засоби, резерви, цінності — блага, якими володіє держава, є основним чинником

ефективного державного управління в реалізації управлінських цілей та завдань.

Інформаційні державно-управлінські ресурси наповнюють різним змістом відповідно до когнітивних і практичних проблем, які постають у кожній окремій сфері (сегменті) державного управління, життя і суспільної діяльності. Щодо інформаційних ресурсів узагалі, то поширеними стали терміни «світові інформаційні ресурси»